

POLGÁRI DEMOKRÁCIA ÉS FASIZMUS

A Szabadságpárt problémája

Mindaddig, amíg nagyobb szerepet nem kezdett játszani politikai életünkben a Szabadságpárt, a közvélemény többé-kevésbé tisztázott felfogással élt e párt felől. A Kisgazdapártból való kilépésük idején az volt a közvélekedés, hogy e kizárt képviselők olyan politikai felfogást képviselnek, ami miatt a Kisgazdapárt őket ítélte azoknak a reakciósoknak, akik zavarják a párt koalíciós politikáját. Azt is érezte a közvélemény, hogy nem ők elsősorban a Kisgazdapárt koalícióellenes reakciói, hiszen kizárásuk után az összeesküvők és barátaik továbbra is bennmaradtak a pártban. A közitélet tehát egyfelől valóban reakciósoknak találta a Szabadságpárt képviselőit, másfelől azonban megkülönböztette őket az összeesküvőktől, a koalíció és a demokrácia náluk elszántabb ellenségeitől.

Azalatt a néhány hónap alatt, amíg a Szabadságpárt csendesebben dolgozott, azt tapasztalhattuk, hogy általában ellenzéki politikát folytattak, különösebben kivethető, határozott él nélkül. Parlamenti felszólalásaikban és itt-ott megjelenő cikkeikben találkoztunk klerikális jellegű megnyilatkozásaikkal, más alkalommal a nyugati orientációt képviselő ellenzéki nacionalizmus hangjait ütötték meg, legtöbbször pedig a kapitalizmust és az egyéni gazdasági szabadságot védő liberális elveket hangoztatták.

Mióta a Szabadságpárt megindította országos szervezkedését és napilapja is megjelent, nemcsak zajosabb szerepet kezdett betölteni ez a párt, hanem egyúttal határozottabb jellegűt is öltött. Ellenzékiségük mind következetesebben a polgári demokrácia elvei szerint nyilatkozott meg, s erről az elvi alapról támadták a koalíció és az egész demokrácia politikáját. Szüntelenül elvont szabadságjogokat, általános emberi igazságokat emlegettek és ezekből kiindulva mind élesebben és határozottabban támadták népi demokráciánk csaknem minden intézményét és intézkedését. A legkövetkezetesebben szálltak síkra a szabad kapitalista gazdálkodás érdekében és az államosítás ellen. Ugyancsak a liberalizmus szellemében értelmezték a sajtószabadságot és ilyen értelemben is igyekeztek élni vele. Mindinkább kiütközött magatartásukból az amerikai orientáció is, nem egyszer igen szokatlan és furcsa for-

mában. Szigorú következetességgel azonban ebben az újabb szakaszukban sem lehet illetni őket. A liberális polgári demokrácia elvi alapjairól letérve, ellenzéki demagógiájuk érdekében igen gyakran klerikális és feudális érveléshez is folyamodtak. A fakultatív hitoktatás elleni fellépésük és tüntetésük olyan klerikális hajlamaikra vall, amit minden liberalizmusuk mellett sem tudnak levetkőzni. A földreform elleni meg nem szűnő rosszindulatú támadásaik pedig igen makacs feudális hajlamaikról tesznek tanubizonyságot, ami ismét elvi következetlenség liberális felfogásukkal szemben.

Mindezekből az rajzolódik ki, hogy a Szabadságpárt lényegében a liberális polgári demokrácia pártja, amely ennek elvi alapjaira támaszkodva folytat éles ellenzéki harcot népi demokráciánkkal szemben. Ezt többé-kevésbé így érzékeli az ország közvéleménye és ennek megfelelően ítélik meg barátságosabban, vagy ellenségesebben a párt működését.

Most azonban új elem vonult be a Szabadságpárt megítélésébe. A munkáspártok részéről elhangzott előbb a parlamentben, majd a sajtóban az a minősítés Sulyokékkal szemben, hogy fasiszták. S azóta mindkét munkáspárt, de főképp a Kommunistapárt következetesen tartja is magát ehhez a minősítéshez, és ennek megfelelően támadja a Szabadságpárt minden ténykedését. Ezzel együtt a párt vezető politikusairól hitelt érdemlően bizonyítja, hogy már az ellenforradalomban is, valamint Gömbös félfasiszta politikájában is szerepet játszottak.

A felhozott tények, továbbá a Szabadságpárt némely ténykedései valóban megengedik és alátámasztják, hogy a pártot és politikusait fasizmusban marasztaljuk el. Mégis, közvéleményünk számára szokatlan és meglepő, hogy egy liberális polgári demokrata jellegűnek hitt pártról kinyilatkoztatják, hogy ez tulajdonképpen fasiszta párt. Közvéleményünk politikai iskolázottsága nem olyan mértékű, hogy azokat a mélyebb összefüggéseket magától értetődőnek érezné, amelyek folytán nem alaptalanul ítélik a munkáspártok a polgári demokratának hitt pártot fasiszta jellegűnek. A kérdés lényege az, hogy közvéleményünk tapasztalati ismeretei a fasizmusról és a polgári demokráciáról összeegyeztethetetlenek, tehát sokakban támad olyan gyanakvás, hogy a Szabadságpárt fasiszta minősítése egyszerűen politikai fogás.

Mielőtt azokat a mélyebb elvi és történeti összefüggéseket igyekeznénk feltárni, amelyek megmagyarázzák azt, hogy egy polgári demokrata elvű párt folytathat fasiszta politikát, magát a gyanakvást kell eloszlatnunk. Nem politikai fogás az, ha a munkáspártok a Szabadságpártot fasiszta pártnak bélyegzik. Annak ellenére, hogy valóban egy liberális polgári demokrata elvű politikai mozgalomról van szó, ennek számos és mély elvi kapcsolata van a fasizmussal, gyakorlati politikai szereplésükben pedig egyenesen a fasizmus erőinek a gócpontjává kezdenek válni és maguk is mindinkább a fasizmus szerepét töltik be. Ez az egyszerű kijelentő állítás azonban bővebb magyarázatra szorul.

A jobboldal elméleti különbségei

A jobboldali politika ismeretes irányzatai között elméletileg igen éles és világos különbséget lehet megállapítani. Akár az egyes jobboldali politikai irányzatok történeti kialakulását, akár társadalmi alapjaikat, akár elveiket, programjukat szemléljük, mindenképpen könnyen felfogható jellegzetes különbségeket észlelhetünk. Elvontan, elméletileg szemlélve áttekinthető, tiszta rendszert állíthatunk fel a jobboldali politikai irányzatok között.

A *feudalizmus* politikai felfogása az ősi jobboldal. A régi rend klasszikus védelmezője ez a politikai felfogás, amely a földbirtokra és a földbirtokosok által vezetett államhatalomra támaszkodva ősi és engesztelhetetlen ellensége minden népi fejlődésnek, minden demokratikus átalakulásnak. Támaszkodik ez a politikai felfogás a társadalom középkorban kialakult hagyományos rendjére, az emberek hierarchikus alá- és fölrendeltségére és legvégül az emberi természet különbségeire és eredendő gyarlóságaira.

A *klerikalizmus* testvére a feudalizmusnak és ez a másik ősi jobboldali politika. A régi rend hasonlóan elszánt és engesztelhetetlen védelmezője, de az egyház segítségével. Az az alapvető felfogása ennek a politikának, hogy a társadalom világi vezetése csak akkor van jó kezekben, ha végső sorban az egyház irányítja ezt a vezetést. Messzebbmenő elvi nézeteiben ez a jobboldali felfogás a feudalizmushoz hasonló világszemléletre, valamint hasonló történelmi és társadalmi nézetekre támaszkodik.

A *polgári demokrácia* egykor a haladás elve volt és mint baloldal állt szemben a feudális és klerikális jobboldallal. Mióta azonban a parasztság és munkásság népi mozgalmi politikai tényezőként jelentkeztek, a polgári demokrácia politikája reakcióvá vált. A szabadság és a parlamenti demokrácia elvontan kezelt játékszabályainak a betartására támaszkodik ez a politikai felfogás és a társadalom egyedül helyes vezető elvének ezeknek a formai szabadságjogoknak a betartását fogadja el. Nyilvánvalóan azért, mert a kapitalizmus régi rendjének a fenntartására ez a legsikeresebb módszer: általánosságban és elvontan biztosítani a szabadságjogokat, hogy ezzel gyakorlatilag csak a tőkés és egyéb régi vezető elemek tudjanak hatásosan élni. Elvont igazságaik igen szépek és hihetők, gyakorlatukban azonban mindezeket az elvont igazságokat és szabadságjogokat azért képviselik, mert így lehet legsikeresebben megakadályozni a nép valóságos politikai szabadságának a kivívását, és megakadályozni a munkásság és a parasztság felemelkedését.

A *fasizmus* a modern harcok jobboldal. Elvont, formai ismérvei igen változatosak és jórésztben esetlegesek. A totalizmus, az egypártrendszer, a fajelmélet stb. jellegzetes tünetei a fasizmusnak, de nem kizárólagos és nem változatlan jegyei. Mélyebb lényege a fasizmusnak az öntudatlan kispolgári tömegek áradikalizmusa és ellenkezése a valóságos demokrácián alapuló társadalmi fejlődés-

sel szemben, másfelől pedig a kapitalisták öntudatos és rugalmas védekezése az igazi demokrácián alapuló társadalmi fejlődéssel szemben. Együttvéve tehát a fasizmus harc a társadalmi fejlődés ellen, ami más szóval kapitalista és feudalista reakciót jelent a demokráciával, a baloldali fejlődéssel szemben.

A jobboldali politikai irányzatoknak ebből a rendszeréből kapott iskolát a magyar társadalom a Horthy-korszakban, s az emberek nagyobb része ma is eszerint szemléli e politikai irányzatokat. Meg kell azonban állapítanunk, hogy ez az iskolázottság nagyon zavaros és nagyon megbízhatatlan.

A feudalizmusról szóló iskolázást annakidején a polgári liberalizmus haladó mozgalma, Adyék és fegyvertársaik, kezdték meg, ezt azonban már jórésztben elfelejtette a magyar társadalom. Frissebb az emlékezetében az, amit a háború előtti évek fasiszta agitációja tanított a feudalizmusról, ami azonban nagyon vigyázva csak az egyik oldalát mutatta meg a feudalizmus politikai arcának.

A klerikalizmusról szintén a polgári radikalizmus haladó mozgalma tanította először a magyar társadalmat, amit ugyanúgy el is felejtett már, mint a feudalizmusról kapott leckét. Sőt a Horthy-korszak nem kis mértékben klerikális politikája egyenesen visszajára magyarázta az addig tanultakat. És etekintetben a későbbi fasiszta agitáció még kevesebbet és még zavarosabbat nyújtott, mint a feudalizmus kérdésében.

A polgári demokráciáról pedig nem is kapott igazi szemléltetést a magyar társadalom, ellenben kapott különböző irányú félrevezető és megzavaró frázisokat. Bethlen azzal igazolta a maga feudálkapitalista rendszerét, hogy a polgári demokrácia elveire hivatkozott. S ezt elég sokan el is hitték. Később pedig a nyilasok fasiszta agitációja a társadalom egyik legnagyobb veszedelmének a liberális polgári demokráciát állította be és ennek megfelelően vitte agitációját Bethlen rendszere ellen.

A fasizmusról hasonlóan torz és ellentétességük mellett is egyformán hamis és egyoldalú képet kapott a magyar társadalom. A háború előtti évek mindent elárasztó fasiszta agitációja egy új kor ígézetét propagálta széles tömegek körében a fasizmus jegyében, s ezzel szemben a Horthy-korszakban csak a polgári demokrácia ellentánításait kapta társadalmunk, természetesen elegendő hatás nélkül. Ma a demokráciának mindezekkel a torz és félrevezető tanításokkal szemben kell mind a demokrácia lényegét megismertetni, mind pedig a fasizmus igazi jellegét és jelentőségét feltárni.

E rossz iskolázás miatt állott elő közvéleményünkben az a zavar, ami ma érezhető a különböző jobboldali politikai törekvések megítélésével kapcsolatban. A rosszul megtanult különbséget ismeri a magyar társadalom a feudalizmus, klerikalizmus, polgári demokrácia és fasizmus között, tehát a legteljesebb zavar áll fenn ezen a téren. Lényegbevágó különbséget éreznek az emberek ott is, ahol nincs, másfelől pedig nyilvánvaló különbséget sem képesek érzékelni ott, ahol valóban fennáll.

Világosabb a helyzet, ha nem az elvont elméleti különbségeket nézzük, hanem egyes jobboldali irányzatok valóságos történeti szereplését. Maradjunk e vonatkozásban is hazai portánkon. A Horthy-korszak elég tanulságos példa ebből a szempontból is.

Az ellenforradalmi fasizmus 1919—20-ban előbb segítette eltörölni a két forradalom minden nyomát, azután közreműködött a restauráció pontukájában, végül pedig beállt Bethlen feudálkapitalista reakciójának a seregébe. Elég szemléltető példája annak, hogy a fasizmus elveit hirdető mozgalom hogyan tud az ellenforradalmi ténykedésen túl közreműködni egy feudálkapitalista restaurációban és hogyan tud egy polgári demokrata álarcba öltözött reakciós rendszerbe beilleszkedni.

A bethleni liberális demokrácia szintén tanulságos példát nyújt. Ez a polgári liberalizmus eszméjével ágáló politika restaurálta az egész háború előtti feudalizmust a vele szövetséges kapitalizmussal együtt úgy, hogy a régi rend egész klerikalizmusát is átmentette és újjáélesztette. Azután pedig seregének jórészével megtorpanás nélkül ment át Gömbös félfasizmusába, s rövid pihenő után táborának még nagyobb részével Sztójay egész fasizmusába.

A Gömbös-, Imrédy-, Sztójay-féle fasiszta mozgalom elvi fasizmusa mellett kitartóan és elszántan védte a Bethlen-féle feudálkapitalista rendszert, majd beállt a nácizmus hazai csatlósának és a háború végén angolszász megadásra spekulált és mély barátságot mutatott a polgári demokrácia irányában. Ezt a sort még azzal is tovább lehet folytatni, hogy a köztársasággellenes összeesküvés viszont a polgári gondolat ellenforradalmát akarta megcsinálni demokráciánkkal szemben.

Végül szóljunk azokról a makacs liberális polgári demokratákról is, akik közül számosan vannak ma a Szabadságpártban. Ez a vaskalapos demokrata csoport egyáltalán nem elkeseredetten és nem mindenre elszántan ellenzéke volt Bethlennek, támadta Gömbös politikáját és kétségtelenül azt is, ami Gömbös után következett. Most azonban, mint Szabadságpárt, támad mindenkit, aki a népi demokráciát építi, viszont együttműködik mindenkivel, aki ellensége a népi demokráciának.

Ha ezt a néhány példát jól szemügyre vesszük, az a frappáns, de végeredményben nem meglepő, igazság derül ki, hogy a jobboldali politika elvileg még oly élénken szembenálló irányai is a legkülönbözőbb módon, a legváltozatosabb formákban, de igen következetesen egvütt tudnak működni egymással, sőt egymásba folynak át. Itt leljük a magyarázatát annak, hogy egykori fasiszták kiválóan tudnak a polgári demokrata reakcióba beilleszkedni és fordítva, igen elvhű liberális polgári demokrata politikusok és mozgalmak símán tudnak átváltani a fasizmus vonalára.

Polgári demokrácia és a fasizmus közössége

A jobboldali politika két szélső típusa, a polgári demokrácia és a fasizmus között tehát nem olyan kibékíthetetlen az ellentét, nem olyan áthidalhatatlan a szakadék, ahogyan azt a nyilas agitáció élénk emlékezetében élő közvéleményünk egyrésze véli.

Az elvi ellentét is inkább látszólagos, mint valóságos. Kétségtelenül eltérő, sőt ellentétesnek tetsző a frazeológia, amellyel demagógiáját folytatja ez a két politikai irány. Az eltérő frázisok mögött azonban nagyon hasonló, sőt jórésztben közös politikai törekvés rejtőzik. A polgári demokrácia politikája kapitalista reakció a liberalizmus szemléletével és frazeológiájával. A fasizmus pedig kapitalista reakció egy romantikus és erőszakos szemlélet módszerével és frazeológiájával. Tehát egyik kapitalista reakció így, a másik kapitalista reakció úgy, közösek azonban abban, hogy mindkét politikai irányzat a kapitalizmus védelmét szolgálja és elkeseredetten szemben áll minden igazi népi fejlődéssel.

Nagyon elmosódó viszont a különbség e két politikai irányzat történeti megjelenésében. Annyira elmosódó, hogy következetesen kialakul közöttük az egység és a kölcsönös átváltás egyikből a másikba. A történelmi példák azt tanítják, hogy a polgári demokrácia és a fasizmus megbízható szövetségesei egymásnak. Közös céljaik és közös terveik vannak, csak ezt eltérő módon szolgálják: rugalmasan változtatva a taktikát és megosztva a szerepet. Annyira érvényesül ez a közösség és kölcsönösség e két egymással ellentétesnek tűnő jobboldali politika között, hogy szinte felesleges udvariasság precízen különválasztani és külön kezelni őket. Az ő kedvükért, akár a Szabadságpártról, akár más hasonló politikai mozgalomról van szó, nem is érdemes. Pontos elválasztásuk és gondos megkülönböztetésük egyedül a politikailag iskolázatlanok felé indokolt, hogy rosszul megtanult fogalmaiktól és elképzeléseiktől eljussanak a valóság helyes felismeréséig.

Újra tegyük fel tehát a kérdést: a Szabadságpárt fasiszta párt? A politikai harcban és feléjük szólva: igen. Akkor is azok, ha meggyőződéses liberális polgári demokraták vannak köztük, mert ez nem akadály a annak, hogy akár öntudatlanul, akár öntudatosan belecsúszzanak a fasizmus szerepébe és bensőségesen együttműködjenek a fasizmus különböző elemeivel. És a Szabadságpárt eddigi pályája arról tanuskodik, hogy messze rajta vannak már ezen az úton.

A közvélemény felé magyarázva viszont úgy fogalmazhatjuk a feleletet, hogy ezek az eredetileg liberális polgári demokrata politikusok elveik formai fogalmazása szerint nem fasiszták, de lényegében a fasizmus szerepét töltik be a népi demokráciával szemben és ezért nem véletlenül csoportosul köréjük minden fasiszta elem. Polgári demokrata elvéük eredetileg, de ez hozza szükségképpen magával azt is, hogy népi demokráciával szemben a fasizmus sze-

repét töltik be és azt is, hogy az eredetileg is fasiszta elemek nyugodtan csatlakozhatnak hozzájuk.

A parlamenti vitában Sulyok azt kiáltotta a munkáspártok felé, hogy „több közülük van az uraknak a fasizmushoz, mint nekünk“. A Nemzeti Parasztpártot még nem tisztelte meg Sulyok hasonló váddal, de ismerünk polgári demokratákat, akik ugyanezt hangoztatják a Nemzeti Parasztpárt felé. A munkáspártok felelnek magukért Sulyokkal szemben is, másokkal szemben is. Mi, akár Sulyok, akár más valaki igyekszik ránk költeni a fasizmus vádját, a következőket mondjuk. Lehet, hogy vannak pártunkban volt nyilas párttagok. Azok azonban nem fasiszták többé, hanem olyan szegény-parasztok, akik a parasztság forradalmian radikális pártjában dolgoznak a földreformért, a szövetségükért és az ország demokratikus átalakításáért. Tehát ezek komolyan demokraták. És ez nem csodálatos átváltozás azoknál, akik a nyilas pártokba is azért sodródtak, mert földreformot akartak és mindenáron a kapitalizmus egész rendszerével szemben akartak harcolni. De a Szabadságpártban akármilyen elvhű liberálisok és polgári demokraták is a hangadók, amit ma csinálnak, az harc a földreform ellen, harc az államosítás ellen és harc az ország demokratikus átalakítása ellen, tehát ugyanaz, ami a fasizmus volt. Szóval nem a családja és nem a származástudat a döntő, hanem az, hogy ki áll a nép szabadságharca, a népi demokrácia oldalán és ki áll szemben vele. A nálunk esetleg lehető volt nyilas párttagok kétségtelenül a népi demokrácia oldalán állnak, viszont a Szabadságpárt liberális demokratái többszörösen bebizonyították, hogy szemben állnak. Pontosan ott állnak, ahol a régi fasiszták.

Erdei Ferenc